

Yazıcı Seyran Səxavət dilimizin üslub və normalarına KİV-lərdə necə əməl edildiyinə dair məraqlı nümunələrdən ibarət hesabat hazırlayıb. Mətbuat Şurasında ayrıca müzakirə edilmiş hesabatı Şurada baş redaktorümüz Aydin Quliyevin göstədiyi təşəbbüsə uyğun olaraq olduğu kimi çap edirik.

Seyran SƏXAVƏT

Nala-mixa vurmadan birbaşa metləbə keçək. Dilin ən qaynar yerindən, kendinin televiziyyaya verdii kiçik müsahibədən:

- Telefonuma zəng daxil oldu, telefonumu açdım, telefonumda mənim nəzərimə çatdırıldı ki, anam avtomobil qəzasında iştirak etdi. Mən qəzada anamın iştirak etdiyi yere tələsdim, orda anama baxış keçirdim, anamın üzərində təcili yardım həyata keçirdəndən sonra o dırçəlməyə doğru getdi...

Bu, Azərbaycan kəndinin dili deyil və Azərbaycan kəndinin dili deyilsə, deməli Azərbaycan dili də deyil. Bəs onda nədi?

Bu, Azərbaycan televiziya məkanının dilidi - evlərimizin ən üzülu qonağı olan televiziyanın.

Qəzaya düşmüş anası haqqında müsahibə verən bu kəndli kişi kamerasını görəndə kim olduğunu, harda doğulduğunu, hazırda harda yaşıdığını tam unudur, televiziya dilində, sıqallı-tumarlı, ənlik-kırşanlı, təngnəfəs yarımcan cümlələrlə danişmağa başlayır, o da bizim televiziya məkanı kimi mədəni, təmərəqlı görünmək istəyir.

Kənddən başqa bir müsahibə:

- Durduğum yerde maşınının arxa nahiyyəsindən həmələ edərək maşınının arxa nahiyyəsini əzdi, mən də maddi ziyanə düşdüm, maşınının orası da maddi ziyanə düşdü...

Şərhəsiz...

Uzun sözün qisası: Öləkəmizdə fəaliyyət göstərən televiziyaların "qayğısı və diqqəti" sayəsində Azərbaycan dili elə bir vəziyyətə gəlib çatıb ki, bu dildə ara vermədən iki saat danişsan və heç nə deməye bilərsən - bu əsl dəhşətdir: danişsan, danişsan və heç nə demirsən - söz yığnağı.

İkinci Dünya müharibəsində konslagerlərdə insanlar üzərində apanılan amansız təcrübələri xatırlamalı oldum. Yumşaq desək, televiziya kanalları Azərbaycan dilinin varlığında görünməmiş "cərrahiyə əməliyyatları" aparmaqla onu zəiflədir, nəticədə dilin "astması" diaqnozu ilə üzəbzəz qalırıq.

Dünyanın hər yerində dilin yaradani, cilalayani, inkişaf etdirib qoruyanı xalqı - əgər xalq öz dilini, dərinə getsək özünü unudub televiziya dilində danişmağa başladısa, bu başlanğıc deyil, sondur.

Şifahi xalq ədəbiyyatı ilə azdan-çoxdan qaynayıb-qarışmış biri kimi deyə bilərəm ki, adamları görün yeddi qatına qaldıran alqışlar olduğu kimi, insanların yeddi qatından keçən qarışışlar da var. Ah-nalənin müşayətələ kitablardan oxuduğum, eşitdiyim, insanı bütün varlığıyla silkələyən, silkələyəndə dəymisi dura-dura adəmin kalını tökən qarışışları sadalamaq fikrim yoxdu. Ancaq onu deməliyəm ki, bərəqəşlərin içində ən dəhşətlişti ikicə kəlmədən ibarətdir:

- Dilin qurusun!

Dilimizə kim qarışış eleyib - biziə ancaq etiraz etəmək qalır:

- Ağızından çıxın, qoyunna düşsün.

Ölkəmizdə müəllimləri, həkimləri, hətta mollaları da attestasiyadan keçirirlər.

Bəs televiziya işçilərini niyə söz azadlığı adı altında özbaşına qoymuşq? Ümumiyyətə, Dövlət dilimizə - ana dilimizə münasibətdə "ölün də özbaşına qoymaq olmaz", yoxsa kefəni yirtib çıxar və bir də görərə ki, bu ölürlər dünən hər yerindən boy verib görünən, nəhəng Palid ağacının - Azərbaycan dilinin dibinə neft tökürlər ki, qurusun, bilərkən ya bilməyərəkdən - fərqli etməz. Bizim kəndlərin birində dalaşan iki nefərin biri gecə ilə qonşunun bağındakı ağacların dibinə neft töküb onları qurutmuşdu.

Hər yoldan ötəni gətirib ona ekran etibar eleyəndə, o da özü kimi üzənərəqləri qonaq sifəti ilə (təbii ki, hamiya aid deyil) dəvət edib Azərbaycan dili ilə mazaqlaşacaqdır. Onlar hardan bilsin ki, Cümə qurmaq Dövlət qurmaq qədər çətinidir.

Ölkəmizdə Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu (Nəsimidən ayıbdı axı...) və mənim alemimdə bu işlərə birbaşa cavabdeh olan Milli Teləradio Şurası var. Özü də hər

iki təşkilatın adının əvvəlində Milli... Milli... Bu milli olmadı ki, cənablar. Bəs, siz hara baxırsınız. Sizlərin bu gün hara baxığını dəqiq bilməsəm də, deyərdim ki, zəhmət olmása Dövlət başçısına tərəf baxın...

Prezident İlham Əliyev noyabrın 1-də Azərbaycan dilinin qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tedbirler haqqında fərman imzalayıb. Yeri gəlmışkən deyək ki, belə sənədin imzalanması ilk deyil; yəqin ki, axırıncı da olmayıacaq. Diliyinin saflığının ən yüksək səviyyədə dəstəklənməsi sevindirir, ancaq gəlin görək bu sevinci ürək dolusu yaşaya bilirikmi? Cavab xeyli qəlizdir və qəlizləşə-qəlizləşə də gedir. Bizim borcumuz bu gedisətin qarşısını almaqdır. Bu mənada, altmış ilə yaxın Azərbaycan diliyle işləyən bir adam kimi, öz narahatlığını, istəyimi sizinle bölmək istəyirəm.

Birinci növbədə, Azərbaycan dilinin kövək əraziyinə diqqət yetirsek veziyətin ürəkaçan olmadığını görəcəyik. Əgər siz də mən baxan tərəfdən baxsanız, qarşınızda nəhəng döyük meydançasını xatırladan bir görüntü açılacaq: mühəsirəde qalan və mühəsirəyə alanlar.

Gəlin, hər şeyi öz adı ilə deyək: mühəsirəde qalan Azərbaycan dilidir. Mühəsirəyə alanlar isə aşağıdakılardır:

1. Televiziyalar.
2. Radiolar.
3. Saytlar.
4. Mətbuat.

Və bu dördlüyün içinde saysız-hesabsız verilişlər, məqələlər, tərcümə olunmuş filmlər, təzə çəkilmiş milli seriallar, reklamlar, idman şərhçiləri, rusdilli azərbaycanlılar, hüquq-mühafizə orqanlarının dili, tibb işçilərinin dili, bəzi yüksək çinli məmurlar, xarici dillerdən gələn sözler, Türkiye türkçəsindən gəlmələr, mahni sözleri, bəzi orta məktəb dərsləkləri, prezident fərmani ilə çap olunmuş naşıl kitabları və s.

Və yuxarıdakı dördlüyün içinde sadaladıqlarının içinde də saymaq istəmədiyim saysız-hesabsız nüanslar...

Sözümüzün canı odur ki, bu mühəsirəni yarmaq çox çətin olacaq.

İndi isə Azərbaycan dilinin ağır veziyətde olduğunu sizləri inandırmaq üçün keçək faktlara. Aldı görək te-

leviziyalarımız nə dedi:

- Soyğunuluğa imza atmış oğrular.

Belə çıxır ki, oğrular heç kəsə məlum olmayan qanun-qayda ilə soyğunuluq eləyəndən sonra bu məsələni sənədlişdirir və altında imza atırlar ki, bəli, oğru bizik. Heç ele də şey olar? Dünyanın heç yerində görünməyən məntiqsizlik zirvesi.

- Səhər yeməyini həyata keçirmək...

Sözüm yoxdu.

- Yanğınsöndürənlər alovə müraciət etdilər.

Sözüm yoxdu.

- Verlişimiz gözel baş tutdu.

Ümumiyyətə, "baş tutdu" sözündən birdəfəlilik imtiyinə etmək lazımdır, cünti bu söz birləşməsi mini təxribatdır, dilimiz bunsuz da yاشıya bilər.

- Güllələrə məruz qalerix.

Bunu da televiziya dilində danişmaq istəyən xalq deyir.

- Messi rəqiblərə toqquşub yere yixildi.

Mən bu yaşa gəlmışəm, kiminsə göye yixılmağını eşitməmişəm.

- Həvarət (istilik) doqquz dərəcə şaxta olacaq.

- Evakuator maşını cərimə meydançasına daşıdı.

Daşdı yox, apardı. Daşmaq başqa şeydi.

- Hava şəraiti yağmur-suz keçəcək.

Hava yağmursuz olacaq.

- Ukraynada əkiz öküzlər dünyaya geldi.

İnəklər öküz doğa biləməz axı, buzov doğar.

- Duş qəbul eleyin.

Duşun, yaxud suyun altına girin. Duş yüksək çinli dövlət məmuru deyil ki, onu qəbul edək.

- Ən çox qanunpozuntusunu pozan televiziya...

Nə deməkdi. Adamın yadına "Tarix Nadir" kitabı düşür.

- Həvarət mənfi on dörd dərəcə şaxta olacaq.

- Göbələk toplamalıyam...

Göbələyi yığarlar, adamları bir yerə toplayırlar.

- Eynəyi geyin.

Paltarı geyinərlər, eynəyi isə taxarlar.

- Lui Vanqal jurnalıstların üz istəmələrini istəmişdi.

"İstəmək" sözünə elə yazığım geldi ki...

- 183 ölkənin xarici vətəndaşları.

Nə deməkdi?

- Bizi nahar ver.

"Yemək ver" sözünü qoyub heç vaxt "bizi nahar ver" demirlər.

- Eskalator çalışır.

Çalışır, işləyir- çalışır.

- Bizi öz əlində silah tutmağı bacaran...

"Əli silah tutan" demək istəyir.

- İndi həmin qolu izleyəcəyik.

İzlemək uzun prosesdi,

indiki halda "görecəyik" olmalıdır.

- Hər bütün bir idman

növünü göstərisiniz.

Bir idmançının televiziya çıxışından.

- Hər sezon 100-150 nəfər usaqlar.

- Diz ayaqda ən ince, ən zərif yerdər.

- Vitali Kryuçkaya şillə endirdi.

- Top qapıya daxil oldu. Qooool...

- Rəqib oyunçunun komanda yoldaşına ötürdüyü topu qarşılıya bilmədi.

Adamı qarşılıyalar, topu alıralar.

- Messi topu ələ keçirdi. Bu, voleybol deyil, futboldu. Ona görə də Messi topu ələ keçirmədi, alıdı. Hörmətli futbol şərhçisi, sən: "Messi topu ayağına keçirdi" də deyə bilərsən.

- Komandaların görüşmesi baş verdi.

- Rəqib qapısına vurulan toplarda Ronaldo böyük pay sahibidi.

Pay başqa şeydi.

- Qapıcı topu tutmaq üçün uzandı.

Nə təhər məsləhətdi.

- Yaşadığı haqda arayış gətirməldi.

Söhbət harda qeydiyyatda olmaqdan getmir; sadəcə arayış gətirirsən ki, al bax, mən yaşayram, sağlam.

- Köhnə təyyarələr təqəüdə göndərilənlərdir.

- Digər informasiyalar nəqliyyatın nazirliyinin qabağına nəzər yetirdik.

- Hükümcü topu ram etdi.

- Lakin bəzi bölgələrdə havanın yağmurlu keçəcəyi burda da gözlənilir.

- Vəhşi öküzü ram etmək kimə qismət olacaq.

Topu da ram eləyir, vəhşi öküzü də. Doğurdanmə vəhşi öküzlə futbol topu arasında heç bir fərqli yoxdu.

- Bu məsələ bu gün həll olmasa qalacaq balalara. Bu torpaq bizim olub mənəsiz savaşlardan qabaq.

Vətənperverlik haqqında dinlədiyim mahnının sözlərinə fikir verin:

- İcazə versəyдинiz özümü sizin gücə etibar etmək istəyirəm.

Səkkiz sözün evezinə dörd söz: size arxayın olmaq istəyirəm.

- Bu inəklər Hindistanda onların allahlarından biri hesab olunur.

- Vəhşi öküz zənciri açıb getdi.

Vəhşi öküz zənciri qıra bilər, aça bilməz, cünti açmaq üçün əl lazımdı. Öküzlərin əli olmur.

(Ardı 15-ci səh.)

Cümələ qurmaq dövlət qurmaq qədər çətindir...

(Əvvəli 14-cü səh.)

- Üç xal məsafəsini saxlaya bilmir.

Azərbaycanca deyil.

- Şəşkova (voleybol) topu oyuna daxil edir.

- Voleybol salonunda azərkeşlər özlərinə yer tapmırlar, atılıb düşürlər.

Nə deməkdi?

- Bize zəng edən zəng müelliflərinin, zəng sahiblərinin adlarını çəkmeyin məqamı yetmişdi.

Kasiblığın, dayazlığın, mənəsizlığın dərəcəsinə fikir verdinizmi?

- Məşqçi dəyişikliyi baş verib.

- Tərəfimizdən cinayət işi açılmışdır.

Cinayət işi açılmışdır.

- Öküzu tutmağın yolunu düzgün təmin etməmişdilər.

- Qaraçuxur gölü çərçivələrinə aşılı.

- Soyuqla mübarizə aparmaq üçün...

Soyuqla mübarizə aparmaq nə deməkdi? Mübarizə aparmaq çox böyük anladı, axı...

- Sağlam və güclü saçalar...

- İstiyim eşyaları.

- Minlərlə baş mal-qara tələf olub.

- Aralı qulaqlar.

Nə deyək?

- Xocalı soyqırımı məsələsini gündəmə gətirmək məsəlesi.

- Bir-birimizi səfər etmək.

- Ağappaq qar örtüyü ilə örtülüb.

- Xəzerin Mahaçqaladan keçən hissəsi donub.

Xəzer çay deyil ki, Mahaçqaladan keçsin.

- Komandaların səviyyəsi yüksək səviyyədədir.

Komandaların səviyyəsi yüksəkdir.

- Komandanın qələbəni rəsmiləşdirdi.

Bütün qələbelər rəsmidir də, qeyri -rəsmi qələbə olmur ki...

- Məsələyə münasibət bildirən Abdulla Güll bildirib ki...

- Dəniz suları buz içindədi.

Xeyir, buz dəniz suyunu içindədi.

- Onun keçid yolunu keçən ikinci bir adam yoxdu.

- İl in sonunda nəzərdə tutulması gözlənilir.

- Komandanın ən iri qələbəsi.

- Bataqlıqlar qəribe səs-lərlə doludur (Watson)

- Mən bir çox uğurlara imza atmışam.

- Ətəri (əti) basdırma elemisiniz? Apteki fəaliyyətə salacaqlar. Şəxsi münasibətlər zəminində. Ele bir mahnilər. İşıqlanın yanması həllini tapacaq. Liftin işləməsini həyata keçirəcəyik. Adamlarda məlumatlılıq yoxdu. Prezident olmayan çap hadisəsi baş vermişdi. Kəpəyə qarşı çempion... və iləxir və sair.

Bu cür misalların sayını nə qədər desən uzatmaq olar, nəticədə çox uzuun bir yol alıñ - lap elə burdan Şuşaya qədər...

Bütün bunlar hələ mənim 2011-ci ilde televiziya-

dan bir ay, ay yarım müddətində ara-sıra götürdüyüm qeydlərdi. Özünüz hesabınızı götürün də... Orasını da deyim ki, dilimizi güvə kimi yeyən bu cür faktların, hansı ayın neçəsində, hansı televiziyanın hansı verilişində, saat neçədə və kim tərəfindən efirə getməsi də məlumudur. Dilimizin xətrinə zərurət yaransa onu da açıqlaya bilərik. Həmin il fevral ayının 20-də Az.TV-də göstərilən "Sherlok Xolms" filmindən bir cümlənin tərcüməsinə fikir verin: Görəsən bu şəraitdə sualtı qayiq tikmək olarmı?

Yaxud fevralın 21-də "Idman" kanalında Saraqzo - Real Betis futbol komanda-larının görüşündə şərhçi deyir: Bu hücum öz inkişafını tapa bilmədi. Cümlepədə altı söz işlənil, halbuki ordakı fikri iki sözə də ifadə etmək olar: hücum alınmadı. Demək istəyirəm ki, cümləni yeri -yersiz sözlərlə həddindən artıq ağırlaşdırmaq, yüklemek olmaz. Elektrik naqillərini həddindən artıq yükleyəndə qısa qapanma yaranır. Cümlepədə dilin naqılı, onu da həddindən artıq yükleyəndə qısaqapanma yaranır - Dilin qısa qapanması. Və bütün fəsadlar da bundan sonra boy verir - necə deyərlər, sünə mayalanma yolu ilə eybəcər, şikəst, müster və xəstə cümlələrin döllə kompaniyası dilimizin ərazisində hökmranlıq eləyir. Mənim fikrimcə, cümlələrin belə dağıdıcı döllə kompaniyasının Baş Qəra-

rgahı Azərbaycan televiziya məkanıdır. Ən azı ona görə ki, yuxarıda sadaladığımız saysız-hesabsız faktların hamısı yalnız televiziya məkanından götürürlüb və radio-lardan, saytlardan, yazılı mətbuatdan götürüryümüz faktları bu yazıya əlavə etməmişik.

Bu cür vəziyyətdə dil doğub-törəməz olur. Doğu-bötürəməz Dil isə sonsuz qadınlar kimidir, nəsl yavaş-yaş itir. İnsanın nəslini itdiyi kim, belə demək mümkündürse, Dilin də nəslili itir. Çünkü Dil insan deməkdir. Çünkü İnsan Dil deməkdir. Dildəki bütün xüsusiyyətlər İnsanda, İnsandakı bütün xüsusiyyətlər dildədir.

Dili qorumağın ən real yolu onu korlamamaqdır. Əger korlamasaq Dilin özünü qorumaq istəndi - cəhdidən daha da güclənər və gelib bu vəziyyətə düşməz.

Azərbaycan dilini çox zeif bilən, ingilis dilində bülbül kimi cəh-cəh vuran adam ən yaxşı halda yarımingilis və dördə bir azərbaycanlıdır. Bu, həm də deməqrafik məsələdir. Çünkü sən mənən azərbaycanlı olmasan da, sənəddə bizlər-dən biri kimi sayılırsan. Ona görə də hələ 1988-ci ilde Az.TV-dəki "Üzbəz" verilişində demişdim ki, "öz dilini bilməyən Azərbaycanlı mən emiqrant hesab edirəm". Belə "emiqrant" coxluğuna qətiyyən yol vermək olmaz, yoxsa doğma dilimiz kəkələyər, pəltək olar. Xəstə dil-

de sağlam düşüncə olmur. Sağlam düşüncəli şəxs tə-pədən-dırnağa silahlanmış adam kimidir - aralıdan görüntüsü bəs eləyir...

İmkan daxilində Azərbaycan dilinin - Dövlət dilimizin ərazisində baş verənlər tənış olduq. Vəziyyətin son dərəcə ciddi olduğunu bir daha anladım. Mənə elə geldi ki, doğma dilimizin heç zaman bu günkü kimi təcili yardımə ehtiyacı olmayıb - rus imperiyasının tərkibində olanda da. Əgər təcili tədbirlər görüb konkret addımlar atılmasa, Ana Dilimiz kəmaya düşə bilər. Məşhur bir deyim var: Öz ordusunu yedirməyən xalq, başqasının ordusunu yedirər. Bu mətiqdən çıxış edərək: Öz dilini qorumanın xalq, başqasının ordusunda dənişməli olacaq.

Uzun illərdi ki, sözlər təmarlaya-təmarlaya təmtarla-danışırıq, nəticədə dilimizin şirinliyi -şirəsi çəkiliş və ilanı yuvasından çıxartmağa qadir olan möhtəşəm Azərbaycan dili əncir qurusuna oxşayır. Mənim alemimdə televiziyyada Azərbaycan dili adı ilə dinləyicilərə sıranan cümlələr, cümlələrin içindəki sözlər çox əzilib-bütünlür. Deyəsən, o cümlələrin, o sözlərin böyük əksəriyyətini gecələr Tibilisi prospektində adam şəklində gö-rənlər olub...

Dilin namusu elin namusudur - O toxunulmazdır! Bu, deputat toxunulmazlığına bənzəməz - Dilin namusuna toxunmaq, Tor-

pağın namusuna toxunmaq kimi qəbul olunmalıdır!

Əks halda Ulu öndər Heydər Əliyevdən yadigar qalan konstitusiyadakı məlumat və məşhur maddəni dəyişib belə yazmali olacaqı:

- Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili Azərbaycan televiziya məkanının dilidir.

Azərbaycan dilinin korlanmasında əsas səbəbkarın Azərbaycan Televiziya Məkanı olduğunu nəzərə alaraq təklif edirəm:

1. Dilçilərdən və söz adamlarından yaradılmış qrup, televiziyyada gedən vərilişlərin dili bərədə növbətliklər etsinler.

2. Dille bağlı nöqsanları televiziya rəhbərinin nəzərəne çatdırınsınlar.

3. Dille bağlı nöqsanlar tekrar olduqda televiziya rəmzi məbələğlə cərimə olunsun. (100 manat)

4. Dille bağlı nöqsanlar yenə tekrar olduqda həmin televiziya 100 min manat (yüz min manat) cərimə olunsun.

5. Bu da kömək eləməsə həmin televiziyanın lisenziya məsələsinə yenidən baxılsın və lazımlı gələrsə fəaliyyəti dayandırılsın.

Yoxsa Azərbaycan dili öz fəaliyyətini dayandıracaq.

Seçim özümüzündü.

P.S. Bu təklifi radiolar, saytlara və yazılı mətbuatda tətbiq etmək olar.